

ve Vadinin Batı Tarafında Kalan Kenar Bölgesi", a.e., sy. 11 (1960), s. 118-121; Besim Dar-kot, "Edirne (Coğrafi Giriş)", *Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, An-kara 1965, s. 3; a.mlf. – Metin Tuncel, *Marma-ra Bölgesi Coğrafyası*, İstanbul 1981, s. 2, 39, 45, 60, 76, 98, 108, 110-111; *Lozan Barış Kon-feransı: Tutanaklar Belgeler* (trc. Seha L. Meray), Ankara 1969-72, I/1, s. 20, 25, 26, 33, 34, 44, 45, 46, 48, 52, 91, 181; I/2, s. 54; IV/1, s. 22, 29; Kemal Göçmen, *Aşağı Meriç Vadisi Taşkın Ovası ve Deltasının Alüvyal Jeomorfolojisi*, İstanbul 1976, tür.yer.; a.mlf., "Enez Limanı-nın Değişen Öneminde Meriç Deltasının Etki-leri", *GDAAD*, sy. 2-3 (1974), s. 253-266; Yu-suf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, Ankara 1983, III/2, s. 478-480; İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları: 1920-1945*, Ankara 1983, I, 61, 73, 154; Afif Erzen, "Enez (Ainos) Araştırmaları", *GDAAD*, sy. 1 (1972), s. 235, 236, 237; Acun Kurter, "Meriç Nehrinin Akım Özellikleri", a.e., sy. 4-5 (1976), s. 285-294; Kā-mūsü'l-İlām, VI, 4270; S. Soucek, "Meriç", *El²* (Fr.), VI, 1014-1015; Abdullah Uçman, "Edirne Üzerine", *İl İl Büyük Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul, ts., I, 352; Şerafettin Turan, "Lozan Antlaşması", *DİA*, XXVII, 216.

METİN TUNCEL

MERİÇ, Cemil (1916-1987)

Fikir adamı ve edebiyatçı.

Balkan savaşları sırasında 1912'de Meriç nehri yakınlarındaki Dimetoka'dan Antakya'ya göç eden bir ailenin çocuğu olarak Reyhaniye (şimdi Reyhanlı) ilçesinde doğdu (12 Aralık 1916). Tam adı Hüseyin Cemil'dir. Banka müdür-lüğü de yapmış olan babası hâkim Mah-mud Niyazi Bey'in görevi münasebetiyle yedi yaşına kadar Antakya'da kaldı. 1923'te Reyhaniye Rüşdiyesi'nde başladığı eğitimine 1928'de Antakya Sultânîsi'nde (Lycée d'Antioche) devam etti. 1935'te li-seyi bitirmesi gerekirken Fransız mandası altındaki Antakya'da o yıl liseler on bir yıldan on iki yıla çıkarıldığı için mezun ola-madı. Milliyetçi eğilimlerinin ağır bastığı

Cemil Meriç

lise son sınıfta hocalarına yönelttiği eleş-tirileri yüzünden bitirme imtihanlarına on beş gün kala okulu terketmek zorun-da kaldı. 1936'da İstanbul'a gitti ve on ikinci sınıfa Pertevniyal Lisesi'nde devam etti. Bu sırada Nazım Hikmet ve Kerim Sadi başta olmak üzere dönemin solcu aydınlarıyla tanıştı.

Geçim sıkıntısı yüzünden 1936 Mayısın-da Antakya'ya döndü ve lise öğrenimini Fransız liselerine özgü programı uygulayan Antakya Sultânîsi'nde tamamladı. Dokuz ay kadar İskenderun'a bağlı bir köy okulunda öğretmenlik yaptıktan sonra İskenderun Tercüme Bürosu'nda başkan yardımcısı oldu. Kısa sürelerle Nahiye mü-dürlüğü, Türk Hava Kurumu'nda sekre-terlik ve belediyede kâtiplik gibi görevler-de bulundu. Nisan 1939'da göz altına alı-narak Antakya'ya götürüldü. 1938'de ku-rulan ve 1939'da Türkiye'ye iltihak eden bağımsız Hatay hükümetini devirmekle suçlandı; idam talebiyle yargılandı, ancak beraat etti.

1940'ta tekrar İstanbul'a gitti ve iki yıl Yabancı Diller Yüksek Okulu'na devam ederek 1942 Haziranında mezun oldu. Fransızca öğretmeni olarak tayin edildiği Elazığ Lisesi'nde iki yılı aşkın bir süre gö-rev yaptıysa da özel hayatında ve işindeki çeşitli sıkıntılar yüzünden İstanbul'a dön-mek zorunda kaldı (1945). Aralık 1946'da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Fransızca okutmanı oldu. 1974'te emekli oluncaya kadar bu görevini sürdür-dü. Bu arada Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'ne doktora öğrencisi olarak kay-doldu (1951), Işık Lisesi'nde Fransızca hoc-alığı yaptı (1952-1954) ve Edebiyat Fakül-tesi Sosyoloji Bölümü'nde dersler verdi.

Küçüklüğünden beri problemlili olan görme duyusunun giderek zayıflaması üzerine 1954'te birkaç başarısız göz ameliyatı geçirdi. 1955'te gittiği Paris'te Quinze-Vingts Hastahanesi'nde geçirdiği bir dizi ameliyat da başarısızlıkla sonuçlanınca hayatının geri kalan kısmını gözleri-ni kaybetmiş olarak sürdürdü. Fikir hayatı ailesi, dostları ve sevenlerinin okuma ve söylediklerini dikte etme konusundaki yardımlarıyla devam etti. 1984'te beyin kanaması ve ona bağlı olarak felç geçirdi; ağır bir hastalık döneminin ardından 13 Haziran 1987'de İstanbul'da öldü ve Ka-racaahmet Mezarlığı'na defnedildi.

İçine kapalı bir çocukluk dönemi geçiren Cemil Meriç'in kitapların dünyasına yönelmesi erken yaşlarda olmuştur. An-takya'da çıkan *Yeni Gün* gazetesindeki "Geç Kalmış Bir Muhasebe" başlıklı yazı-

ıyla (23 Eylül 1933) yayın hayatına atıl-mış, Tarık Mümtaz'ın (Göztepe) çıkardığı *Karagöz*'de yazıları ve "Fırsat Yoksulü" mahlasıyla şiirleri yayımlanmıştır. İstan-bul'a geldikten sonra "Honoré de Balzac" başlıklı ilk yazısı *İnsan* dergisinde neşre-dilmiş (1941), *Aydın Bibliyografyası* der-gisinde tercüme tenkitleri yapmış (1942-1943), başında uzun bir Balzac inceleme-sinin de yer aldığı *Altın Gözlü Kız* çeviri-si yayımlanan ilk eseri olmuştur (1943). 1944-1947 yılları arasında *Yurt ve Dün-ya*, *Yücel*, *Gün*, *Amaç* dergilerinde ter-cüme tenkitleri, Fransız edebiyat ve dü-şüncesi üzerine incelemeler neşretmiş, Balzac çevirilerini de sürdürmüştür. Ma-arif Vekâleti'nden tercüme teklifleri al-mış, yarım kalan *Emile* (J. J. Rousseau) çevirisinin ardından *Hernani* (V. Hugo) çevirisi "klasikler" dizisi arasında çıkmış-tır (1956). 1955 yılında günlük tutmaya ve "Quinze-Vingts Geceleri" adlı bir roman yazmaya başlamışsa da devam etmemiş-tir. Aralıklarla yirmi yıl sürdürüleceği gün-lüklere (jurnal) ise 1963'te başlayacaktır. 1960-1964 yıllarında mesaisinin nere-deyse tamamını Hint edebiyatına ver-miştir.

1953'ten sonra ara verdiği yazılarına *Dönem* ve *Çığır* dergilerinde yeniden başlayan Cemil Meriç (1965) bir yandan tercüme çalışmalarına devam ederken bir yandan da *Yeni İnsan* ve *Hisar* der-gilerinde yazılarını sürdürür; bu arada *Saint-Simon İlk Sosyolog - İlk Sosya-list* kitabı neşredilir (1967). Emekli olduktan sonraki on yıllık süre içinde kendisini daha geniş okuyucu kesimlerine tanıta-cak olan olgunluk dönemi eserleri *Bu Ül-ke*'yle (1974) başlamak üzere yayımlanır. *Türk Edebiyatı*, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, *Pınar*, *Köprü*, *Gerçek*, *Ha-reket*, *Millî Eğitim ve Kültür* gibi dergi-lere, *Orta Doğu*, *Yeni Devir* gazetelerine yazılar, *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi* ve *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*'ne mad-deler yazar. Türkiye Millî Kültür Vakfı (1974, 1980), Türkiye Yazarlar Birliği (1981), Kayseri Sanatçılar Derneği (1982) gibi kuruluşlar tarafından kendisine fikir ve inceleme dallarında ödül verilen Cemil Meriç'in Üsküdar Belediyesi'nin aç-tığı kültür merkezine de adı konmuştur (2004).

Cemil Meriç'in arayışlarla geçen fikir hayatı kendi yaptığı bir tasnife göre şu dönemlere ayrılır: 1917-1925: Koyu müs-lümanlık devri. 1925-1936: Şoven milli-yetçilik devri (Meriç soyadından önce bir

ara Şaman ve Yılmaz soyadlarını kullanır). 1936-1938: Sosyalistlik devri. 1938-1960: "Âraf" dediği kuluçka devri. 1960-1964: Hint devri. 1964'ten sonra ise sadece Osmanlıdır (Göze, s. 7-8).

Eserlerinde Türkçe'nin hızla kan kaybetmesi ve mâzî ile aradaki çatlağın her geçen gün biraz daha büyümesi, bunun Türk toplumunun bugünü ve yarını üzerinde icra edeceği yıkıcı tesirler üzerinde durmuştur. Bir düşünce geleneğinden mahrum olmaları yüzünden Eflâtun'un ünlü istiaresinde geçtiği gibi "mağara"ya kapatılmış olan Türk aydınlarının kısa zaman aralıklarında hızla burçtan burca savrulmalarına işaret etmiştir. Gerçeğin kimsenin tekelinde bulunmadığını, dolayısıyla ona ancak ortak bir gayret ve açık bir zihinle ulaşılabileceğini, sağ-sol çatışması gibi Avrupa'dan ithal edilen suni kamplaşmaların Türk insanı ve aydınının zaten zayıf ve mecalsiz bırakılmış dinamiğini iyice körelteceğini, aydınların kendi kültür köklerini olduğu kadar dünya kültürünü, içine girmek için Tanzimat'tan beri çırpındığımız Avrupa'yı bile son derece yetersiz ve sığ bir şekilde tanıdığını belirtmiştir. Türk aydınının Batı karşısında içerisine düştüğü aşağılık kompleksinin zararlı neticelerini, insan beyninin iki yarım küresi olan Doğu ve Batı'nın gerçekte bir bütün oluşturduğunu, dar ve ön yargılı düşünmeyi bir kenara bırakmanın fikir hayatımıza zenginlik kazandıracığını ifade etmiştir. Avrupa medeniyetine istihalenin ham bir hayal olduğu ve bir medeniyetin diğerine istihale edemeyeceği, ancak malzeme alabileceği, Türkiye'de kendi köklerine sahip yeni bir neslin yetişmesinin Osmanlıca, Arapça ve Farsça öğrenerek irfan hazinelerini, öte yandan bir Avrupa dili öğrenerek hür bir şekilde Batı'yı tanımakla mümkün olacağı vurgu yaptığı diğer görüşleri arasındadır.

Cumhuriyet dönemi aydınları içinde farklı bir yer tutmasında dürüstlük ve samimiyeti, kendi fikir ve kültür geleneklerini hakkıyla özümlemesi, farklı fikrî kanallara açık bağımsız bir zihin yapısına sahip olması ve Antakya gibi özel şartları bulunan bir ortamda Fransız mandası altında kısmen bir sömürge tecrübesi yaşamış bulunmasının ayrı ayrı payı vardır. O yıllarda Fransız eğitim sistemine göre öğretim yapmakta olan Antakya Sultânisi'nde, tercüme eserleri basılmış Antu-va Efendi adlı bir Ermeni, Dârülmualimîn-i Âliye mezunu Lâmi Bey ve "şair, muhibb-i cemâl, kalender bir Osmanlı" dediği Ali İlmî Fânî, Mülkiye Mektebi

mezunu Memduh Selim, Sorbonne doktoralı Mesud Fânî (Bilgili), Damad Ferid Paşa'nın başyaverliğini yapmış olan Tarık Mümtaz gibi isimlerin bulunuşu da bunlara eklenebilir. Mesud Fânî o yılları anlatırken tâlim ve terbiye kadrosunun milliyetlerindeki çeşitlilik sebebiyle Antakya Sultânisi koridorlarını bir nevi "Cem'iyet-i Akvâm" salonuna çevirdiğini söyler (*Manda İdaresinde*, s. 15). Kendini "hakikat arayıcısı" ve "hakikat âşığı" olarak nitelendiren, siyasî görüşlere ve düşünceyi daraltan ideolojilere mesafeli durmaya çalışan Cemil Meriç'e çeşitli fikir, siyaset ve ideoloji çevreleri kendilerine yakın buldukları görüşlerini öne çıkararak sahip çıkmışlardır.

Eserleri. *Hind Edebiyatı* (İstanbul 1964, genişletilmiş 2. baskı, *Bir Dünyanın Eşiğinde*, İstanbul 1976); *Saint-Simon: İlk Sosyolog - İlk Sosyalist* (İstanbul 1967); *Bu Ülke* (İstanbul 1974); *Umrandan Uygurluğa* (İstanbul 1974); *Mağaradakiler* (İstanbul 1978); *Kırk Ambar* (İstanbul 1980, İletişim Yayınları'nın bastığı külliyat içinde iki cilde bölünmüş ve I. cildi 1998'de *Kırk Ambar: Rûmuz-ül Edeb* başlığıyla bazı ekleme ve çıkarmalarla yayımlanmıştır); *Bir Faciyanın Hikâyesi* (Ankara 1981); *Işık Doğudan Gelir* (İstanbul 1984); *Kültürden İrfana* (İstanbul 1985); *Jurnal I-II* (İstanbul 1992-1993); *Sosyoloji Notları ve Konferanslar* (haz. Ümit Meriç, İstanbul 1993).

Ayrıca Balzac'tan *Altın Gözlü Kız* (1943), *Otuzunda Kadın* (1945), *Onüçlerin Romanı* (1945), *Kibar Fahişelerin İhtişam ve Sefaleti* (1946); Victor Hugo'dan *Hernani* (1956); Uriel Heyd'den *Ziya Gökalt: Türk Milliyetçiliğinin Temelleri* (1980); Maxime Rodinson'dan *Batıyı Büyüleyen İslam* (1983) adlı kitapları çevirmiş, Berke Vardar'la birlikte Antoine Meillet'den (kapakta belirtilmesine rağmen iki bölümden oluşan kitabın 2. bölümü Michel Lejeune'e aittir) *Dillerin Yapısı ve Gelişmesi*'ni (1967) çevirip ilâvelerde bulunmuştur. Thornton Wilder'dan *Köprüden Düşenler* (1981, Lamia Çataloğlu ile birlikte), Victor Hugo'dan *Marion de Lorme* (1966, Mahmut Sait Kılıççı ile birlikte) yaptığı diğer çevirilerdir. Ferit Hakkı Saymen ve Louat ile beraber üniversite öğrencileri için hazırladığı Fransızca *Yardımcı Metinler* adlı kitapçığıyla (1951) *Sosyalizm ve Sosyoloji Tarihinde Pierre Joseph Proudhon* (İstanbul 1969), *İdeoloji* (1970) gibi yazılarının basımıyla ortaya çıkan risâleleri ve 1959'da Fransızca hocaları için hazırladığı basılmamış bir Fransızca grameri bulunmaktadır.

ladığı basılmamış bir Fransızca grameri bulunmaktadır.

Cemil Meriç hakkında çıkan yayınlar: Mehmet Tekin, *Cemil Meriç: Şair, Filozof, Yazar* (Antakya 1991); Ümit Meriç Yazan, *Cemil Meriç* (Ankara 1993; 2. baskı *Babam Cemil Meriç*, İstanbul 1998); Ahmet Turan Alkan, *Doğu ve Batı Arasında Cemil Meriç* (Ankara 1993); Halil Açıkgöz, *Cemil Meriç'le Sohbetler* (İstanbul 1993); Necmettin Şahiner, *Cemil Meriç'le Nur Sohbetleri* (İstanbul 1994); *Cemil Meriç ve Bu Ülkenin Çocukları* (haz. Ergün Meriç - Ayşe Çavdar, İstanbul 1998); Mustafa Armağan, *Düşüncenin Gökkuşağı: Cemil Meriç* (İstanbul 2001); Cafer Vayni, *Cemil Meriç* (Ankara 2002); Mehmet Tekin, *Cemil Meriç'in Konuşmaları* (Konya 2003). Bunlardan başka *Türk Edebiyatı* dergisi Ağustos 1987 sayısını Cemil Meriç'e ayırmış, *Gösteri* dergisi Eylül 1989 tarihinde bir "Cemil Meriç eki" yayımlamış ve son olarak *Kitap Haber* dergisi Haziran - Temmuz 2004 tarihli 21. sayısında kapsamlı bir Cemil Meriç dosyasına yer vermiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Cemil Meriç, *Bu Ülke*, İstanbul 1999 (haz. Mahmut Ali Meriç), hazırlayanın girişi, s. 7-70; Mesud Fânî Bilgili, *Manda İdaresinde Hatay Kültür Hayatı*, Antakya 1939, s. 15; Ergün Göze, *İçimizden 30 Kişi*, İstanbul 1975, s. 7-12; Mehmet Çınarlı, *Sanatçı Dostlarım*, İstanbul 1979, s. 172-189; Kemal Sülker, *Savaş Yıllarında Bir Sürgün*, İstanbul 1986, s. 92-100; Ümit Meriç Yazan, *Babam Cemil Meriç*, İstanbul 1998; Mustafa Armağan, *Düşüncenin Gökkuşağı: Cemil Meriç*, İstanbul 2001.

MUSTAFA ARMAĞAN

MERİÇ, Rifkî Melûl (1901-1964)

Şair,

Türk-İslâm sanatı tarihi araştırmacısı.

15 Ekim 1901'de bugün Yunanistan'da kalmış bulunan Dedeoğaç'a bağlı Ferecik'te doğdu. Asıl adı Süleyman Rifkî'dir. Soyadı Coşkunmeriç olmakla beraber şiirdeki mahlası "Melûl" ile Rifkî Melûl Meriç olarak tanınmıştır. Kadı, müderris ve müftü yetiştirmiş bir aileden gelir. Babası saatçi Hâfız Mehmed Ali Efendi, annesi Ayşe Sıdika Hanım'dır. Öğrenimine Ferecik'te Vakıf İbtidâi Mektebi'nde başladı, daha sonra Ferecik Rüşdiyesi'ne devam etti. Balkan Savaşı esnasında ailesiyle birlikte göç ettiği Edirne'de, ardından İstanbul'da özel Menbaulirfan Mektebi'nde okuyarak idâdî tahsilini tamamladı.